

EZBER DIŞI SÖYLEŞİLER (1)

“Hangi Vatanın Vatanseveri; Ulusalcılık ve Milliyetçilik Üzerine”

Tanıl Bora

MMO Tepekule Kongre ve Sergi Merkezi
10 Şubat 2007

tmmob
makina mühendisleri odası
izmir şubesi

İzmir - 2010 / 14 - 1

tmmob
makina mühendisleri odası
izmir şubesi

TANIL BORA

Hangi Vatanın Vatanseveri; Ulusalçılık ve Milliyetçilik Üzerine

Bu kitabın yayın hakkı **Makina Mühendisleri Odası**'na aittir.
MMO'nun izni olmadan, kopya edilemez, kullanılamaz.

Yayına Hazırlayanlar: Elif Aydoğdu Oral - Önder Sözen

Grafik Tasarım: Nurcan Durmaz

Baskı Yeri: Can Dijital Baskı Hizmetleri

Gazi Blv. No: 93/A Çankaya - İZMİR

Tel: 0 232 441 20 22 (PBX)

Baskı Tarihi: Nisan 2010 - İZMİR

ISBN No: 978-9944-89-974-1

izmir - 2010 / 14 - 1

SUNUŞ

Ülkemizde siyasetin sığlaştığı, politik tartışmaların magazinleştiği bir süreç yaşıyoruz. Kavramlar, değerler birbirine karıştı. Düşüncenin, düşünmenin önemi yitiyor ve yaşanan her sorunda insanlar şiddete başvurur hale geliyor.

Toplumsal algının netliğini ve toplumsal barışı zedeleyecek bu durumdan kurtulabilmek için ezberlerin ve reflekslerin sorgulanması gerekiyor.

Bir yandan askeri vesayet altında bir türlü gelişemeyen demokrasimiz, diğer yandan neoliberal politikalarla değersizleştirilmeye çalışılan emek ve insan, katledilen çevre...

Bu kadar kapsamlı sorunlar doğru zeminler yaratılarak tartışılmamakta, çoğunlukla uzlaşmalarla çözülebilecek, ortak akıl, ortak payda yaratılabilecek konular, başlangıçta yaratılan kutuplaşmalar nedeniyle içinden çıkılmaz noktalara sürüklenmektedir. Böyle bir ortamda konuları kutuplaşmalara, ezber söylemlere, önyargılara kurban etmeden, o konuda araştırma yapmış uzmanların katılacağı söyleşilerde ele almayı hedefledik.

Bu anlayışla Ezber Dışı Söyleşiler 10 Şubat 2007 tarihinde başlamış ve bir çok uzman katılımıyla dizi halinde sürdürülmüştür.

Bugüne kadar gerçekleşen söyleşileri çözümleyerek her birini fasikül şeklinde yayımladık, sözlerin yanı sıra tarihe yazılı olarak not düşerek sizlere ulaştırmayı amaçladık.

Ezber Dışı Söyleşilere konuşmacı ve dinleyici olarak katkı koyan emeği geçen herkese teşekkür eder, ezber dışı söyleşi fasiküllerini halkımızın, kamuoyunun hizmetine sunarız.

**TMMOB Makina Mühendisleri Odası
İzmir Şubesi Yönetim Kurulu**

Hangi Vatanın Vatanseveri; Ulusalçılık Ve Milliyetçilik Üzerine

Yurtseverlik, özellikle de cumhuriyetçilikle çok iç içe geçmiş, tarihsel olarak bütün bunların kavşağında duran bir kavram...

Bu anlamdaki yurtseverliği şöyle tanımlayabiliriz: İnsanların, kendi kaderlerini ellerine alarak, bir toplum olma yargısına dayanmaktadır. Yani inanların iyi bir toplum, doğru yaşam, erdem tanımı etrafında bir toplum oluşturma, bir ortak irade oluşturma ve bu şekilde kendi kaderlerini ellerine almak talebine, isteğine denk düşer. Dolayısıyla, yurtseverlik, bir yanılla, aslında geleceğe dönük bir ideolojidir, ütopyası olan bir ideolojidir. *“Biz, nasıl bir toplum olmalıyız, nasıl bir insan topluluğu olmalıyız ki kendimizi gururlu, onurlu hissetmeliyiz?”* sorularıyla kendini sorgulayan, bu temelde hareket eden bir ideolojidir.

Dolayısıyla, yurtseverlik, geçmişe ve o insan topluluğunun mevcut haline çok da tutkun değildir. Yani insanların, kendilerini oldukları biçimiyle kabul ettiği, *“Ne olursak olalım, ne yaparsak yapalım, iyi de yaparsak, kötü de yaparsak, biz, biz olarak iyiyiz”* dedikleri bir ideoloji değil; sürekli olarak, *“Nasıl bir toplum?”* sorusunu soran, kendisini sürekli bu sorgulamaya tabi tutan bir ideolojidir. Yurtseverliğin ülküsü, deyim yerindeyse, yurtseverliğin vatani, gelecekteki bir vatandır; hedeflenen, arzulanan, ulaşılmaya çalışılan bir toplum ütopyasıdır. Toplumun mevcut haliyle kendinden memnun ve hayran olmasıyla sorunu olan bir ideolojidir. Gerçek anlamıyla yurtseverlik böyle bir ideolojidir.

Buna bağlı olarak da, yurtseverliğin milleti, vatandaş topluluğudur. Vatandaşların ortak iradeleriyle erdemli bir toplum idealini gerçekleştirmek üzere bir araya gelerek oluşturdukları bir birliktir. Yurtseverliğin vatani da budur. O vatandaşların oluşturduğu toplumdur ve o vatandaşların o ideale bağlılığı oranında bundan gurur duyar. Onun gurur duyduğu şey, yurttaşların, bu ilke doğrultusunda gerçekleştirdiği başarılarıdır, medeniyet başarılarıdır. Bu iradeyi ortaya koydukları tarihsel deneyimlerden gurur duyar. Kendi doğal halinden, salt biz duygusundan kaynaklanmaz duyduğu gurur. Belli bir noktada

onunla kavgalıdır da. Bizim, sırf biz olduğumuz için yüceltilmesiyle davası olan bir ideolojidir yurtseverlik. Ahlakı ve siyasi hedef olarak, gurur duyabileceği bir iyi toplum kurmayı önüne koyar.

Bu yanıyla da, yurtseverlik, çağın belli başlı ilerici olan bütün ideolojileriyle, akımlarıyla alışveriş içindedir. Bir kere, kozmopolitizm, hümanizme ve evrenselciliğe açık bir ideolojidir. Çünkü bu anlatmaya çalıştığım doğasıyla yurtseverlik, bu hedefini, bu ülküsünü birebir bütün dünyaya uyarlar. Yani sadece bizim, bize özgü bir ideal değildir; bütün insanlık için bir idealdir o. Bu anlamda, o idealin etrafında, o temelde ortak bir irade oluşturan bütün toplumlar cumhuriyetçi yurtseverlerin vatandaşları sayılır, ülküdaşları sayılır. Belirli bir toplumu özsel olarak, kendi doğasından ötürü, kendi bizliğinden ötürü yüceltmekle işi olmaz yurtseverliğin.

Milliyetçilikle farkını da buradan itibaren görebiliriz. Çünkü yurtseverlik, insanın, toplumun, cemaatin doğal haliyle barışık olmadığı, insanın doğal haline teslim olmadığı, onu aşmaya çalıştığı bir ideolojidir. Milliyetçilik ise tam tersine, bir doğallık miti üzerine kuruludur. Yurtseverlik, doğal düzeni aşmaya çalışırken, insanları olduğu haliyle, refleksleriyle kabul etmekle bir problemi vardır. Oysa milliyetçilik bir doğallık mitine dayanır. Temel ayırt edicisi bu.

Milliyetçiliğin yeniden üretildiği en güçlü yanılsama olan bu doğallık mitine karşılık, millet dediğimiz olgu, tarihsel ve kurgusal, inşa edilen bir olgudur. Vatanseverlik için bu bir sorun değildir; o zaten bir ideal toplum kurma iradesidir. İnsanın kurma eylemine, edimine bağlar kendisini, onu güçlendirmek ister, onu yüceltir. Milliyetçilik ise hem tarihsel olarak millet inşa etme olgusuna dayanır; hem de buna karşılık, milletin ve milliyetçiliğin doğal olduğunu iddia eder. Yani milliyetçilik için ayrıca bir şey yapmamıza gerek olmadığını; bunun, insanın içinden gelen bir doğal duygu olduğunu ve bunun otomatik ifadesinden ibaret olduğunu söyler ve bu, ezelden gelip, ebede giden bir süreklilik mitidir.

Milletin inşa edilen bir olgu olduğunu çok fazla izah etmeye gerek yok; ama bu toprakların tarihini düşündüğümüz zaman, bunun çok çarpıcı bir örneğini görebiliriz. Örneğin, bizim Türkçenin milli dil olarak konuşulmasında değerli katkıları olan ve Meşrutiyet döneminde ilk Türkçe sözlüğü hazırlayan Şemsettin Sami, hem Türk milliyetçisi olarak, Türk milleti fikrini yüceltir, onu savunur, hem de eşzamanlı olarak Arnavut milliyetçiliğini savunur, onu geliştirmeye çalışır. Hem öyle, hem böyle olması garip değildir; çünkü o tarihsel

dönüşüm süreci içerisinde iki ayrı millet inşa tecrübesine katılmıştır.

Özellikle milletlerin inşa edilme dönemlerine baktığımız zaman, milletlerin kurgusal niteliği, inşa edilmiş bir şey olduğu; kendilerinin iddia ettiği gibi, ezelden beri gelen bir süreklilik içerisinde, değişmez bir özellik taşımadığı; ulus-devletin örgütlenme süreciyle, dil politikalarıyla, ulusal pazarın oluşmasıyla, karmaşık toplumsal, siyasal süreçler üzerinden kurulduğu görülür. Ama milliyetçilik, özellikle bu niteliğiyle, bir toplum modeli olarak, bir devlet modeli olarak ulus-devletin inşası sürecinin tarihselliğini, bunun tarihsel bir süreç olduğunun üzerini örten bir ideolojidir.

Varlık miti dediğimiz şey budur. Varlık miti dediğimiz şey, insanların doğal haliyle bir millet oluşturduğunu iddia eder; yani ona göre, milliyetçilik, insanın refleksidir, doğal refleksidir, kendini ifade etmesinin kaçınılmaz biçimidir. Zaten milliyetçi söyleme baktığımız zaman, hep metafizik diyebileceğimiz bakış açısıyla, yaklaşımla örülür bir dünya kurduğunu görürüz. Buna göre, milliyetçilik insanın içindedir; tarihsel, kolektif şuuraltından gelen ve onu istemese de belirleyen bir güdüdür, bir mahşeri vicdan halidir. Onun dışına çıkamaz insan, istese de çıkamaz.

Mesela, Ömer Seyfettin'in hikâyeleri içinde bu durumu çok net bir şekilde gösteren bir hikâye vardır. Orada, İtalyan anadan, Türk babadan olma bir insandan bahseder. Adam, İtalyanlar arasında sosyalleşmiştir, o kültürle yetişmiştir. Ama Trablusgarp Harbinde, Osmanlı Devleti ile İtalya harbe tuttuğunda, adam, İtalyan Ordusunda yer almasına rağmen, genlerinden, doğasından gelen bir refleksle, *"Ben, Türk oğlu Türk'üm"* deyip, İtalyanlara karşı Osmanlı'nın yanında savaşa girer.

Milliyetçilik, işte buna hitap eder, bu duyguyu okşar. İnsanın kendi iradesinden, kendi istemi dışında, o genetik şifresinden gelen varlığının onun asli varlığı olduğunu ve onun, davranışlarını, tutumunu belirlediğini söyler ve milliyetçiliğin de o anlamda doğal bir refleks olduğunu ileri sürer. Milliyetçiliğin bu kutsallığa, metafiziğe olan yatkınlığı önemlidir.

Bu, şunu da getirir: Devlet yapılarını geliştirerek devrederken, kendisi de o işlevi modernleştirerek üzerine alır. Örneğin, Avrupa'ya baktığımız zaman, kral, patriot için, vatan için savaşıyor. Zamanla o, eski metafizik duyguların içine hapsolüyor. Milliyetçi ideoloji, feodal ve dini metaforların, büyük ölçüde onların kutsallık ve aşkınlık özelliğini temel alır.

Çok basit anlatmak gerekirse, vatanseverlik, bizi, sadece biz olduğumuz için beğenmek veya beğenmemek gibi bir tavır içine girmez. Bizi iyi duruma, olması gereken bir biz durumuna ulaştırma kaygısı, ideali taşır. Milliyetçilik ise, yurtseverlikten farklı olarak, bizi, her neyse, her nasılsak, o haliyle yücelten, okşayan bir yaklaşımdır. Dolayısıyla, milliyetçilik geçmişe dönükken, yurtseverlik geleceğe dönüktür, geleceği arayan bir yaklaşıma sahiptir. Kendi kimlik kafesinin içerisinde sıkışmayı, o kafesin içinde özgürlüğünü tüketmeyi reddeder, onun ötesini arar. Bu anlamda, yurtseverlik ilerici bir karakter taşırken, milliyetçilik muhafazakârdır.

Milliyetçilikteki ırkçı şiddet potansiyelini de bununla bağlantılı olarak anlayabiliriz. Milliyetçilik, insanın doğal yanına hitap ettiği için, onun doğal güdü ve duygularını temsil ettiğini düşündüğü için, insanın varlığına oynadığı için şiddeti teşvik eder, şiddetin serbest bırakılması gerektiğine inanır. Çünkü biliyoruz ki, insan, toplum haline, beşer hale geldikçe, kendi doğasından uzaklaşır, doğallığını aşan bir varlık olur. Buna bağlı olarak da şiddeti kontrol altına alır, ondan giderek uzaklaşır. Ama milliyetçilik, insanın tam da bu doğal halini yücelttiği, kendini onun üzerine kurduğu için, şiddeti teşvik eder, onu körükler.

Mesela, son zamanlarda çok sık duyduğumuz bir milli refleks kavramı var. Gündeme gelen pek çok şiddet eyleminin kendini; milli refleksin, milli duygunun taşması, onun bir ifadesi, tezahürü olarak meşrulaştırdığına tanık oluyoruz.

Aslında, milli refleks kavramı, Türkiye’de ilk olarak 12 Eylül sonrasında, MHP’nin 12 Eylül öncesinde yaptığı şiddet eylemlerini milli refleksin gayri ihtiyari bir hareketi olarak nitelemesi ile kendini göstermiştir. Ayrıca meşrulaştırması gerekmiyor. Tıpkı bunun kadar doğal, tıpkı bunun kadar normal, tıpkı bunun kadar sorgulanamaz bir doğal hareket; milli varlığın tehdit olmasına karşı tepki göstermek olarak meşrulaştırmıştır. Bu yaklaşımın kabul görmesinden sonra pek çok olayda bunun daha yaygınlaştığını, kitleselleştiğini görüyoruz. İnsanı güdüleriyle tanımlamak, güdülerine indirgemek...

Milliyetçilikle şovenizm arasında çok aşılmaz bir duvar yok. *“Milliyetçilik ile şovenizm apayrı şeyler”* denip, şimdiye kadar yapılan bütün kötülükler şovenizmin üzerine yıkılarak, milliyetçilik arındırılıp meşrulaştırılmaya çalışılıyor.

Şunu hesaba katmamız lazım: Bugün her tarihsel örneğe, her ülkedeki milliyetçiliklere baktığımız zaman, bunların şovenist diye-

bileceğimiz öğeleriyle, vatanseverlikle tanımladığımız, vatandaşlık esasına dayanan bakış arasında bir sarkaç vardır. Tüm egemen ideolojiler, kendileri açısından bir kriz, bir tehdit algılaması hissettikleri durumlarda, tahterevallinin o şovenist ucuna çok kolaylıkla basarlar. Türk milliyetçiliği açısından, o sarkaç çok hızlı ilerler.

Keza milliyetçilikle şovenizm arasındaki bağ nasıl ki çok akılsızca, ırkçılık ile milliyetçilik arasındaki ilişki de, özellikle bizim ülkemizde aralarında çok kalın duvarlar yok. Neden ırkçılık ile milliyetçilik arasında çok içli dışlı bir ilişki, çok çabuk birbirine dönüşen bir yapı olduğunu bu kadar kolay unutuyoruz? Çünkü ırkçılığı genellikle en uç tarihsel örneklerine bakarak, doğrudan doğruya biyolojik ırkçılığa indirgeyerek ele alıyoruz, yani sadece onu ırkçılık gibi görüyoruz. Sadece doğrudan doğruya kafatası ırkçılığını ve kan metafiziğini, kendini genetik şifrelere dayandıranını, soya sopa dayalı ırkçılığı ırkçılık gibi görüyoruz. Böyle bir ideolojiyi ırkçılık olarak değerlendiriyoruz. Oysa ırkçılık ondan ibaret değil.

İrkçilik, eninde sonunda, had safhaya vardırılmış ayrımcılıktır. Eğer insanları değişmez bir öz olarak ele alıyorsanız, onu kendi tarihsel deneyimine, pratiğine, karakterine bağlı olmayan bir yapıyla, bir alınyazısı gibi onu belirleyen özden bahsederek tasnif ediyorsanız, bunun ölçüsü olarak illa kanı, soyu sopu, genetik şifreleri falan görmeniz gerekmez. O işin ayrı bir tarafı.

Günümüze baktığımız zaman, bir kültürel ırkçılıktan söz edildiğini görüyoruz. Avrupa'da çok güçlü bir şekilde görebiliriz bunu. Ancak Avrupalı, batılı kültürlerinin, kendi tarihsel müktesebatlarından, geleneklerinden ötürü, dünyanın başka hiçbir yerinde paylaşılmayan, emsalsiz, üstün bir konuma sahip olduğunu ileri süren daha zayıf bir ırkçılık yaklaşımları var. Keza refah şovenizmi ve sınıf ırkçılığı olarak tanımlanan; alt sınıfların, yoksulların, sefil bir hayat içinde yaşayan geri kalmış ülke insanlarının, bütün bunların, pozisyon olarak, kendi yetersizlerinden, yeteneksizliklerinden ötürü bu durumda oldukları yargısıyla hareket eden, bunu asla değiştirmeyecek, giderilemeyecek bir zayıflık, bir gerilik olarak damgalayarak dışlayan bir sınıfsal ırkçılıkları var. Bunları göz önüne aldığımız zaman, bugün, ırkçılığın salt biyolojik ırkçılığa indirgenemeyeceğini, ırkçılığın çok değişik şekillerde karşımıza çıkabildiğini görebiliriz. Bu anlamda, ülkemizde, ırkçılığı çok kolayca biyolojik ırkçılığa indirgeyen ve bunun ülkemizde görülemeyeceğini düşünen bir yaklaşım son derece zararlı.

Dediğim gibi, milliyetçi ideolojilerle ırkçılık arasındaki geçişler dünyanın her yerinde var. Türkiye’de her zaman bir öz Türk, sahici Türk ile kanun Türk’ü arasında bir ayırım yapıla gelmiştir. Bu bazen etnik, kültürel kimlikle bağlantılı, bazen dini kimlikle bağlantılı bir şekilde yapılır; ama böyle bir ayırım her zaman var olmuştur. Bu milliyetçilik öz Türk ile kanun Türk’ü arasında ayırım yapar. Yani sadece kanun nazarında Türk olan, hasbelkader Türk vatandaşı olan; ama aslında Türk olmadığını bildiğimiz insanlar olduğunu ve ona göre davranmamız gerektiğini emredercesine, toplumsal yapıyı da bu şekilde açıklayan bir anlayış var.

Kaldı ki, bugün için söylediklerim bile aslında fazla iyimser. Bugün Türkiye’de bir zamanlar olduğu gibi, doğrudan doğruya biyolojik anlamda da bir ırkçılık var. Irkçı kimliğini sahiplenmekten guncunmayan, kendisini ırkçı olarak tanımlamaktan kaçınmayan çevrelerin pekâlâ ortaya çıktığını görüyoruz. Örneğin, milliyetçi muhafazakâr kesimin, cemaatlerin ideolojik dünyasına baktığımız zaman, **Nihal Atsız**’ın hiçbir zaman sahip olmadığı kadar yüksek bir itibar kazandığını görüyoruz. Son yıllarda internet üzerinden yayılan ırkçı, Türkçü grupların, açık açık biyolojik anlamda, soy sop anlamında, ırkçı söylemler geliştirdiklerini, insanların anasının babasının kökünü sorguladıklarını, tertemiz Türk ve benzeri ifadeleri gururla kullandıklarını görüyoruz. Özellikle de Kürtleri açıkça aşağı gören, tehlikeli ırk olarak damgalayan muazzam bir yayın yapıldığına tanık oluyoruz. Dolayısıyla, Türkiye’de, sadece zımnî, sadece kültürel, biyolojik olmayan ırkçılığın değil, doğrudan doğruya biyolojik ırkçılığın da giderek gelişmekte olduğunu görüyoruz.

Ulusalçılık üzerine...

Yine milliyetçilikten ayırt edilen, en azından bir zamanlar daha fazla ayırt edilen bir başka milliyetçilik çeşidi de ulusalçılıktır. Yakın zamana kadar ulusalçılık şöyle bir muhtevayla tanımlanıyordu: Sağcı olmayan, yani sağ cenahla, sağ siyasal kesimlerle alışverişte bulunmaktan kaçınan ve onların tercih ettiği milliyetçilik terimini kullanmamaya özen gösteren ve özellikle de milliyetçiliğin gerisindeki dini çağrışımlardan uzak duran, MHP ve MSP kökenlilerle karıştırılmak istemeyen laisist bir milliyetçilik tutumunu ayırt etmek üzere kullanılan bir kavram olarak. Bunun ötesinde, öyle çok kalın çerçevelerle kendini tanımlayan çok güçlü bir gruptan söz edemeyiz. Somut

bir vatanseverlik söyleminden söz edemeyiz. Şu anlamda söylüyorum: İlk başta anlatmaya çalıştığım vatanseverliğin ilerici, hümanist, evrenselciliğe açık karakteriyle ilişkisi çok zayıf. Sarıldığı şey yine milliyetçilik; hamasi, metafizik dediğimiz, kendisini bir tür yeni laik din olarak koyan, milliyetçiliğin motiflerini kullanmaktan hiç sakınmayan; ama vatanseverliği görece kullanan, vatandaşlık temelinde öne çıkartan bir ideoloji.

Hemen şunu da teslim etmek gerekiyor: Yakın zamana kadar, milli kimliğin yolu olarak anayasal nizama bağlılığı ve vatandaşlık değerlerini, ortak yazgıyı paylaşmayı öne çıkaran bir tutuma sahipti ulusalcılık.

Hatta bazı ulusalcı kimliğini kullanan çevrelerin pekâlâ etno-kültürel terminolojiyi kullanmaktan da geri kalmadığını görüyoruz. Türk oğlu Türk, öz Türk, sadece vatandaşlıkla, aynı topraklarda aynı kaderi paylaşmakla falan yetinmiyorlar; çok bütünsel, çok sıkı bir aidiyete zorlayan bir etnik temelli yaklaşım geliştiriyorlar. Bu ulusalcı söylem milliyetçiliğin bir başka gerici yüzüyle çok yakından bağlantılıdır.

Başta şu ayrımı yapmıştım: Vatanseverlik söylemi, vatani gelecekte arar, olması gereken toplumda arar ve mevcut hali sorgular. Geçmişe bakmaz, geleceğe dönüktür. Milliyetçilik ideolojisi ise geçmişe bakar ve geçmişte başarılı olmuş olan millet inşasını en büyük başarı olarak sahiplenir, ona tutunur, bir altın çağ miti üretir, bu anlamda kendine bir mazi kurgular. Bu ulusalcılık söyleminin de bir altın çağ mitine saplandığını görüyoruz. Sürekli olarak bu altın çağa, kahramanlık günlerine gönderme yapar. Hangi altın çağ bu; Ulusal Kurtuluş Savaşı ve bunu takip eden Tek Parti Dönemi; yani milliyetçi ideolojinin inşa sürecinin gerçekleştiği dönem. Bugünü anlamlı kılan, geleceği anlamlı kılmaya çalışan her türlü siyaseti o altın çağdan üreten bir ideolojiye dönüştüğünü görüyoruz ulusalcılığın. Buna bağlı olarak da, hâlihazırda bulunan bütün sorunlarda Kurtuluş Savaşı dönemindeki koşullar ve süreci tekrar ve tekrar önümüze koymaya çalışır. Bütün sorunlar, aktüel sorunlar hep onunla bağlantılı olarak, o atıflarla algılanmasına, algılatılmasına çalışır ve buna bağlı olarak da “Çılgın Türk” imajının ifade ettiği biçimde, pervasız, radikal bir müdahaleyle yeni bir kurtuluş savaşı gerçekleştirmek üzere tarihi yenden yapmaya soyunur.

Bu söylemin vazgeçilmez bir parçası, “düşman”la ayrı bir dünya, gelenek kurmaya çalışmak ve bağımsızlık söylemini en üstte

tutmaktır. Buna bağlı olarak, emperyalizm kavramını son derece daraltılmış olarak, tamamen o altın çağ, Kurtuluş Savaşı mitosunu gerçekliğin tek aynası olarak toplumun yüzüne tutan bir yaklaşımla ele alıp, topluma sunmaya ve bunun üzerinden kendi alanını güçlendirmeye çalışır. Öyle bir emperyalizm tanımı yapar ki, toplumu sadece yabancıya ve dış güçlere odaklanmış bir toplum haline getirmeye çalışır. Emperyalizmi yabancı olan, dış güçler, dış mihraklar olarak tanımlar ve bunları temel düşman ve sorun yaratan güçler olarak sunar. Emperyalizmin kapitalizmle ilişkisini, emperyalizmin kapitalist sistemin mükemmelleşmiş bir biçimi olduğunu düşünür ve dünyadaki tüm ilişkileri kendine göre düzenleyen bir sistem olduğunu göz ardı eder. Son derece daraltılmış bir şekilde, salt ajitasyon işleviyle kullanılan bir kavram olarak kullanır emperyalizmi. Buna bağlı olarak da, başlı başına düşmanlaştırıcı bir unsur olarak, yabancı, dışarıya, biz olmayan, çok yalın bir ötekileştirme unsuru olarak kullanır. Dolayısıyla da bu hınçlı ötekileştirme söyleminin rahatlıkla ırkçı, etnik söylemlere savrulması da tesadüfî değil.

Ulusalıcı söylemin bir başka tehlikeli tarafı da, bugünkü milliyetçilik söylemlerinin çoğalmasında katalizör rol oynaması, bu havuza epey güçlü bir su akıtması, onu çoğaltmasıdır. Ama bence ulusalcılık bununla da kalmıyor; eskiden, yakın zamana kadar daha uç sayılan, daha marjinal sayılan ve daha taşralı sayılan milliyetçi motiflerin, milliyetçi çevrelerin itibar kazanmasına, siyasetin merkezine, toplumsal elitin merkezine yaklaşmasına katkıda bulunmaktadır. Bu genel milliyetçi motiflerin, söylemin özellikle şehirli, laik orta sınıflar arasında itibar kazanmasına katkıda bulunmaktadır. Bu durum radikal, uç, ırkçı, etnisist, milliyetçi kesimlerin savundukları savların bu sınıflarca kabul görmesini, bu savların daha geniş kitleler tarafından paylaşılmasını sağlayan bir işlev görmektedir. Eskiden hicapla bakılan, aşırı bulunan, çok uç bulunan radikal milliyetçilik, bu ulusalcılar sayesinde artık orta sınıflar nezdinde, siyasi elitler nezdinde tasvip edilmekte, itibar kazanmaktadır. Bu, ulusalcıların diğer milliyetçi söylemlerle girdiği alışverişin en zararlı etkisi bu olmuştur.

Kuşkusuz, bunun sosyal, konjonktürel nedenleri var. Ekonomik, sosyal krizler, özellikle 2000-2001 krizi bunda çok etkili olmuştur. Hem genel olarak ekonomik krizlerin etkileri, hem üniversitelerin çok fazla sayıda kalifiye işsiz, tahsilli işsiz üretmesinin yol açtığı etkiler, hem de şehirli, tahsilli orta sınıfların gelecekle ilgili beklentilerinin kararmasının yol açtığı etkiler bunda rol oynamaktadır. Ulusalıcı

söylemin bu faşizan, kendinden olmayanı düşman gibi gören bakışında bu sosyal ve sınıfsal tablonun çok fazla etkisi var. Yine ulusalcılığa eğilimli öğrencilere, öğrenci gençlere baktığımız zaman, bunların da üretim alanına çekilemeyişleri, geleceklerinin son derece belirsiz olması da bunda etkili. Tabii ki bunların tehdit algısı orta sınıfların hissettiği tehdit algısı kadar güçlü bir algı değil.

Son on, onbeş yıl içerisinde toplum olarak çok büyük bir altüst oluştan geçtiğimizi biliyoruz. Sosyal devlet giderek yok oldu. Yaşanılan ekonomik krizlerle çok fazla sayıda insan işsiz kaldı, yoksullaştı. Toplumun büyük bir çoğunluğu geleceğe kaygıyla bakar hale geldi. Sadece işsizlik, yoksulluk gibi ekonomik sıkıntılar değil, sosyal, kültürel alan da giderek daralmaya başladı. İnsanların, onlara bir tutamak sağlayan bütün kimlikleri; siyasi kimlikleri, sosyal kimlikleri aşındırıldı, insanlar gittikçe yalnızlaştırıldı. Bu, büyük bir güçsüzlük ve acz duygusunun bütün toplumda, özellikle toplumun kaybedenlerinde ya da en çok kaybedecek bir şeyi olanlarda, müthiş bir hınç duygusunun oluşmasına yol açıyor. O acz ve hınç duygusu da sorunları kendi dışında bir yerlere atmaya yatkın olanın duygusudur. Kendisinin zaten müdahale edemediği, kendisinin küçücük bir böcek gibi atılıp ezildiği muazzam bir süreç yaşıyor. Kuşkusuz bunda globalizmin, emperyalizmin de büyük payı var; ama büyük komplolar, büyük denetlemeler, insanların müdahale edemeyeceği, onları küçük bir böcek kadar iradesiz kılan komplolar olduğu düşüncesi de var.

Bu durum, insanlardaki o acz ve güvensizlik duygusunu iyice besliyorsa insanlara yitirdikleri o topluluğa tekrar katılma duygusunu en rahat veren ideoloji hangisidir; milliyetçiliktir. Çünkü milliyetçi ideoloji insanların mağdurluk duygularını okşayan bir ideolojidir. Bilirsiniz, milliyetçilik ideolojisi, haksızlığa uğrayan, mağdur, mazlum millet söylemini çok başarıyla kullanabilen bir ideolojidir. İnsanların o mağduriyet duygularını, o yalnızlık, güçsüzlük duygularını çok rahat ifade edebilen ve onları oldukları biçimiyle değerli tanımlayan bir ideolojidir. Hiçbir şey yapmalarını gerektirmeyen, salt milli kimlikleriyle kendilerini güçlü hissetmelerini sağlayan ve kendi sorumlulukları dışında, kendileri dışında bir hedefe o öfkelerini, hınçlarını kanalize etmelerini otomatik biçimde, ezberden gerçekleştirebilen bir ideolojidir. Böyle bir ortamda yaşadığımızı hesaba katmalıyız. Milliyetçi ideolojilerin, şoven, ırkçı söylemlerin bu kadar kolay, bu kadar yaygın bir şekilde itibar kazanmasını gözlerken, çözümlerken, böyle bir zamanda olduğumuzu hesaba katmamız gerekir.

Peki, milliyetçi olmaya mecbur muyuz; elbette değiliz. Son zamanlarda, Hrant Dink'in öldürülmesi ve ardından yapılan tartışmalarda insanların getirildiği nokta biraz bu. Bir sözün dinlenebilir olması, meşru sayılması için sanki “*Hepimiz milliyetçiyiz*” gibi bir sadakat bildirimini yapmamız gerekiyormuş havası yaratıldı. Yani bugünkü durumda, söyleyeceğimiz ikinci cümlenin dinlenebilmesi için, “*Hepimiz milliyetçiyiz*” dememiz, bayrak göstermemiz gerekiyor.

Bayrak çok açıklayıcı bir imge bana göre. Çünkü son beş yılda, giderek artan bir şekilde, bayrağı göstermenin, bayrağı teşhir etmenin bir sadakat bildirimini zorunluluğu işlevi gördüğünü gözliyoruz. Irak işgaliyle ilgili olarak meclise gelen 1 Mart Tezkeresinin reddedilmesinde katkısı olan miting gününde, “*büyük spor yorumcusu*” eski hakem Erman Toroğlu, televizyonda konuşurken demişti ki, “*Dikkat ediyorum, hiçbir Türk bayrağı yok o gösteride.*” Her gösteride bayrak taşınması isteniliyor. Konusu ne olursa olsun, bir gösteride Türk bayrağının olmaması başlı başına onu gayri meşrulaştıran ve şüpheli kılan bir işaret. Sadece Erman Toroğlu'nun gözünde böyle değil, toplumun genelinin gözünde böyle.

Geçen hafta, Ankara'da, taksici esnafı, artan taksici cinayetleriyle ilgili bir protesto gösterisi yaptı. Birkaç taksinin arkasına şu yazıyı yapıştırmışlardı: “*Öldürülen taksiciler de bu vatanın evladı.*” Yani öldürülen taksiciler “*şerefsiz*”, “*sütü bozuk*”, Türk olmayan insanlar olsa bir problem olmayacak. Bu sadakat bildiriminin sürekli talep edilmesi çok faşizan bir baskı olarak hayatımıza girdi. Bayrak sadece bir örnek burada. Bayrak ya da başka simgelerle, herkesten, önce milliyetçi olduğunu bildirmesi ve ancak ondan sonra ikinci cümlenin söylenmesi istenmektedir. Ama o ikinci cümlenin de artık hiçbir ehemmiyeti kalmadı. Bu öyle bir söylem ki, esas olarak, sadece ve sadece sadakat bildirimini talebinden ibaret, sadece ve sadece “*Hepimiz milliyetçiyiz*” denilmesi talebinden ibaret. Gerisi zaten dinlenilmiyor. Çünkü bu hezeyan halindeki milliyetçilik söylemi zaten herhangi bir konuyu kendi bağlamı içerisinde, kendi özgül alanı içinde tartışma yeteneğinden uzaklaşmış bir söylem. Her meseleyi milli kimliklere indirgeyerek, ona göre konumlandırarak, sadece buna göre çözümlenebilir gören, dünyadaki bütün sorunları o pencereden hallettiğini düşünen bir söylem. Herhangi bir konunun kendi özgül bağlamı içinde konuşulmasına izin vermiyor. Bunun hem doğrudan bir sonucu, hem de doğrudan nedeni de politikanın alanının daralması, politika-

nın nefessiz kalması, politikanın aslında iptal edilmesidir. Yani tüm meseleleri milli mesele olarak kodlayıp, milli dava olarak kodlayıp tartışılmaz hale getiriyor ya da milliyetçi sadakat yükümlülükleriyle paralize ederek, esasen politikanın herhangi bir şeyi müzakere etmesine, uzlaşmaya ya da çatışmasa da anlamlı politik sonuçlar doğuracak bir süreç geliştirmesine imkân tanımıyor. Sadece kimliklerin konuşulduğu, dost-düşman çatışmasından ibaret bir alana hapsediyor toplumu.

Zaten milliyetçi ideolojinin en önemli, en büyük tuzağı budur; konuları, meseleleri politika dışına atmak, politikanın içini boşaltmak. Çünkü milliyetçilik ideolojisi, millet, milli aidiyet gibi metafizik, bir çeşit kolektif şuuraltından gelen kurgusal kavramlar üzerinden kendi sözüne politika üstü bir kutsallık atfeder. Milliyetçilik kendi kavramlarına, kendi sözlerine, doğrularına bir mutlaklık, bir kutsallık vehmettiği için, kendini politika üstü görmesi de kaçınılmazdır. O, milli davadır, milli meseledir. Örneğin, futbol sahalarında atılan sloganlarda bunu çok net görebiliriz. Mesela, statlara politika sokmayı sevmeyiz, bunu çağrıştıran sloganlara izin verilmez. Bütün bunlar, milliyetçiliğin kabullerinin korkunç bir şekilde normalleştiğine işaret eder. Milliyetçiliğin, kendi kabullerini, doğrularını, savlarını politika üstü saydırmayı başarmasının göstergeleridir.

Oysa milliyetçilik de bir politik ideolojidir. Çok kudretli bir politik ideolojidir ve resmi ideolojiye temel oluşturan hakim ideolojidir ve dediğim gibi, en büyük tuzağı da, kendisini politika üstü kabul ettirerek, politikanın alanını gitgide daraltmasıdır. Bu noktada, ciddi bir depolitizasyondan söz etmek gerekir. İdeolojik ve politik olarak sistemli bir depolitizasyon süreci olduğunu göz önünde bulundurmalıyız. Dolayısıyla, politikanın alanının had safhada daraltıldığı bir ortamda, milliyetçiliğin yegâne geçerli ideoloji, üstelik de ideoloji değilmiş gibi düşünülen bir ideoloji haline gelmesi çok temel bir sorun olarak ve demokratikleşmenin önündeki en büyük engellerden biri olarak da karşımızda duruyor.

Dahası, ben, bunun bundan da öte, giderek bir medeniyet kaybına yol açtığını, basbayağı bir medeniyetsizleşmeye doğru götürdüğünü düşünüyorum. Çünkü hiçbir meseleyi kendi içinde, kendi özgül bağlamı içinde konuşulamaz kılan, sadece insanın güdülerine hitap eden, milli refleks dedikleri, milli duygu dediğimiz şeye hitap eden, insanı ondan ibaret hale getirmeye azmeden bir ideoloji, insanı medeni çehresinden, medeni karakterinden uzaklaştırır. Özellikle son on

yılda gündelik hayatımızda gördüğümüz ve bir hayli yaygınlaşan, medeniyetsizleşme dediğimiz şey sadece bir adabı muaşeret kaybının ötesinde, politikanın; insanın seçebilen, tercih edebilen, kendini eleştiren, başkalarını eleştirebilen, kendini toplum olarak gözden geçirebilen, medeni, kendi doğasını aşabilen bir varlık olmasının da önünü kesiyor. Şu veya bu durumda, herkesin milliyetçi olmaya mecbur olmaya zorlandığı bir dayatmanın çok tehlikeli bir süreç olduğunu düşünüyorum.

Sabırla beni dinlediğiniz için teşekkür ederim, sağ olun.

KATILIMCI SORULARI

Soru: *Yurtseverlik ile sol bağdaşır mı?*

Tanıl Bora: Yurtseverlik, otantik, sahici anlamıyla sol kimlikle elbette bağdaşır. Patriotism kavramının, Türkçe’de de vatanseverlik kavramının ilk kullanımına baktığımız zaman, bunların, her durumda mutlaka şart değil; ama rahatlıkla sol, sosyalist görüşlerle bağdaştığını görüyoruz. Çünkü patriotism, vatanseverlik; hümanizm, insan hakları, evrenselcilik, cumhuriyetçilik fikirlerinin kavşağında duran, bunların hepsiyle alışverişi olan bir kavram. Hatta patriotism, bütün modern siyasal fikir ve ideolojilerin -liberalizm ve sosyalizm dâhil hepsinin ortak bir bağı olduğunu düşünen, hepsinin bir şekilde tarihsel olarak oradan geçerek biçimlendiğini ortaya koyan bilim insanları var. Ama oradaki temel ayırım, söylemeye çalıştığım gibi, yurtseverlik kimliği, bir kimlikse eğer, kendi tercihleriyle içini doldurdukları iradi bir kimlik. Onlara; doğuştan, kendi idareleri dışında, kan, soy sop veya başka bir kutsallaştırılmış şey üzerinden verili olmayan bir kimlik. Temel fark burada yatıyor..

Sol ile sağın temel farkı da budur. Elbette göreceli kavramlardır bunlar; faşist ideolojilerin bile kendi içinde sağ ve solu olabilir ya da sosyalist ideolojinin içinde de sağ ve sol ayrımları olabilir. Bu göreceli bir ayırım; ama sol ve sağın bunun ötesinde bir temel ayrımı varsa, o da şudur: Sağ, doğal olana, değiştirilemez, insan tarafından tarih içinde değiştirilemez olana inanır, fikrini ona dayandırırken; sol, tarihsel olarak değişebilir, değiştirilebilir olana inanır ve fikrini ona dayandırır. Bu anlamda, elbette ki solun milliyetçilikle alışverişi olmaz. Çünkü milliyetçilik, insanın seçişleri dışında, insanın kendi eylemiyle değiştirebileceğinin dışında bir mutlak hakikat koyar ortaya.

Herhangi bir sol fikir buna mesafeli olmalıdır. Yurtseverlik ise bu sol öğeleri bünyesinde barındıran bir fikir. Gerçek yurtseverlik için söylüyorum.

Soru: *Öncelikle sunumumuz için çok teşekkür ederim.*

Marksist literatürde şöyle bir şey vardır: Ezilen ulus milliyetçiliği ilericidir, ezen ulus milliyetçiliği gericedir. Meseleye bu açıdan bakarak bir açıklama getirebilir misiniz? Yani sizin söylediklerinizden anladığım kadarıyla ki çok net vurguladınız, milliyetçilik gerici bir ideoloji. Peki, şimdi, belki benim ezberimde olan bir şeyi bozabiliriz ki kuşkusuz bu yararlı bir şey olur. Milliyetçiliğin ilericisi şöyle oluyor: Ben, ezilen ulus milliyetçisiysem ilerici bir milliyetçilik yapmış olacağım; ama ezen ulus milliyetçisiysem gerici bir milliyetçilik yapmış olacağım. Meseleyi bir de bu açıdan açıklarsanız çok memnun olurum.

Tanıl Bora: Aslında belki soru olmaksızın da bunu açıklamam gerekirdi; bu soruyu sorduğunuz için çok teşekkür ederim.

Aslında, Marksist literatürde bu tartışmalı bir konu; hem zamanında tartışmalı bir konuydu, şimdi daha da tartışmalı. Yani ezen ulus-ezilen ulus ayrımının, otomatik olarak, ezilen ulus milliyetçiliğini haklı ve meşru kıldığı kabulü aslında kendi içinde öteden beri tartışmalı bir konu. Çünkü bu aslında uluslararası reel politika içinde pragmatik olarak konulmuş ve savunulmuş bir ilke. Yoksa hiçbir zaman teorik bir doğru mertebesinde değildi.

Buradaki temel ayrım, yine benim burada vurgulamaya çalıştığım şeydir. Ezilen ulus milliyetçiliği de bu aynı sorgulamaya tabiidir. Çünkü tarihte şu tür ezilen ulus yorumları da yapılmıştır ve bugün de yapılıyor: Mesela, proleter uluslar tanımı var. Özellikle Afrika ulusal kurtuluş mücadeleleri döneminde ve Çin halk savaşı döneminde ortaya atılmış bir kavram bu ki hatta Sultan Galiev'e kadar da geri götürülebilen, Türkiye'de bir zamanlar Kadro'cuların da savunduğu bir fikir.

Buna göre, 20. Yüzyılın başlarından itibaren, yani tekelci kapitalizm, emperyalizm döneminde artık dünyadaki temel çelişki; proletarya, yani işçi sınıfıyla burjuvazi arasındaki çelişki değildir. Proleter uluslar, bütün olarak dünyanın ezileni konumunda olan, geri bıraktırmış uluslarla dünyanın hakim sınıfları ve gelişmiş emperyalist ülkeler arasındaki çelişkidir. Böyle bir fikir vardı. Fakat bu fikir çok

tartışmalı bir fikir; çünkü o ezilen ulus toplumu içindeki sınıf çelişkilerine *-ki onlar pekâlâ vardı-* göz ardı eden, yani ulusal burjuvaziyi ve başka sınıfları bir şekilde işin içinden sıyıran ve dolayısıyla o toplumun kendi içindeki çelişkileri görmezden gelen bir ideoloji olduğu için çok tartışmalıydı. İkincisi, ezilen ulus milliyetçiliğinin kendisini nasıl bir ideolojik söylemle ortaya koyduğu da çok önemli bir ayrımdır. Bu ısrarla üzerinde durduğum ayrımdır.

Benim anlattığım anlamda yurtsever bir söylemle; yani ezilen ulusun kendi kaderini eline alarak, eşitsizlik ve adaletsizliği aşmaya dönük ortak iradesini yüceltmek, bunun etrafında bir yurtsever söylem kurmak iyi. Ama onunla yetinmeyerek, o ezilen ulusun kendi tarihinde emsalsizlikler, biriciklikler, tarihin en eski dönemlerinden beri yüksek medeniyetler kuran çok köklü ve üstün bir millet olduğu gibi motifleri de kullanmaya başladığınız anda çok temel bir fark kalmıyor. Çünkü o araçlar geçici olarak, yani ulusal kurtuluş savaşını başarıya kadar, geçici olarak kullanılan bir malzeme olmuyor. Çünkü öylesine kuvvetli ve başka kaynaklardan da beslenen bir ideoloji ki o, oturuyor, yerleşiyor ve artık *-pek çok ulusal kurtuluş mücadelesinde de onun örneğini gördük-* o rejimin asli ideolojisi milliyetçilik haline geliyor. Çünkü kendini öyle meşrulaştırmıştır ki kendi içinde krize düştüğünde en kolay el atabileceği malzeme oradadır.

Mesela, bugünkü Çin'e baktığımız zaman; Çin'in bugün ulusal şiarı, kalkınma ve dünyanın en zengin milletleri arasına girmek, zenginleşmek şiarıdır. Artık orada sosyalist ideolojiyi görmek çok zor; artık milliyetçi ideolojiyle, kendi ezilen ulus işleviyle kendini meşrulaştırdığı dönemden gelen kalıntılarla, tamamen ve çok rahatça buna sarılmıştır.

Dolayısıyla, bu sorgulama, ezen ulus, ezilen ulus milliyetçiliği açısından da geçerli. Mağduriyet, salt mağdur durumda olmak başlı başına, topyekûn bir meşrulaştırma ve bir garanti belgesi sunmuyor.

Soru: *Kayda yansımıyor ancak birinci soruya verilen yanıtta “Çılgın Türkler” imajı ile Cumhuriyetin kurucu kuşaklarına yapılan atfın sorgulandığını, ikinci sorunun yanıtından ise ezen ulus-ezilen ulus milliyetçiliği üzerinden Kürt Milliyetçiliğinin sorulduğu anlaşıl-maktadır.*

Tanıl Bora: İkinci soru çok kolay olduğu için, onu cevaplayıp hemen geçelim.

Buna topyekûn bir cevap verilemez, onu anlatmaya çalışıyorum. Çünkü her ikisi de var. Burada, benim anlatmaya çalıştığım anlamda yurtseverlik söylemi içinde değerlendirebileceğimiz bir Kürt siyasal söylemi de var; ama basbayağı milliyetçi olanlar da var ve Kürt olmaktan ve Kürt siyaseti yapıyor olmaktan gelen bir topyekûn standart yok burada. Her ikisi de iç içe. Hatta son dönemde bu iki farklı yorum biçiminin çok belirgin bir biçimde çelişkiye girdiğini de görüyoruz ve bu anlamlı ve verimli bir çelişkidir.

İkinci sorunuza, şu “*Çılgın Türkler*” meselesine gelince; bunu bir pas olarak değerlendirerek, bundan iki soru çıkaracağım. Önce sizin tam sormadığınız ve benim bir pas olarak değerlendireceğim şey şu: Bu “*Çılgın Türkler*” ve Kurtuluş Savaşı mitosunda şöyle bir durum var: Bu “*Çılgın Türklerin* simgesi olduğu, Kurtuluş Savaşını yorumlama biçimi; aslında, çok önemli bir tarihçemiz olan Şükrü Haliloğlu bunu çok güzel yazdı. Burada kurgulanan Kurtuluş Savaşı tarihi, bir çetecilik ve aslında İttihat Terakki geleneğinden gelen komitacı geleneği yüceltmektedir. Yani Kurtuluş Savaşını, kanun, kural tanımadan, baş üstünde baş koymadan, yıkıp kesen ve vatani kurtarmak için her şeyi mubah gören “*kahramanların*” yüceltilmesine dayandıran bir anlatı ve bu da ta 1908 öncesindeki komitacılık eylemlerine, çeteci yapıya dayanır. Şükrü Haliloğlu, çok izah edici bir şekilde ve doğru bir şekilde anlatıyor ki, buna indirgenmiş, yani çeteciliğin yüceltilmesine indirgenmiş bir Kuvva-i Milliye ve Kurtuluş Savaşı söylemi aynı zamanda tarihin de çarpıtılmasıdır ve hatta bizzat o söylemin içinde hareket ettiği Atatürkçü, Kemalist tarih anlayışı açısından da problemlidir. Çünkü orada Kurtuluş Savaşının en azından bir başka yorum biçimi vardır ki orada Meclisi öne çıkarır, ulusal egemenlik ve Meclisi öne çıkarır. Yani harp durumunda dahi Meclisin açık tutulmasını vurgular. En zararlı görünen güçlerin bile, Kemalist tarihçilerin anlattığı kadar olmasa bile, konuşabilmesini, konuşmaya devam edebilmesini; yani o savaş döneminde demokratik bir meclis sürecini işletme iradesini vurgular. Çok güçlü bir kaynaktır bu. Ne kadar idealleştirilir, o ayrı bir mesele. Ama bu “*Çılgın Türkler*”de simgelenen Kurtuluş Savaşı yorumu, o süreci öyle okumaya çok kapalı. Kurtuluş Savaşını sadece çetelerin Karaoğlanvari hikâyeleri olarak algılayan bir bakış açısı var. O çok tehlikeli ve yanlış. Bu, kendi kendime yarattığım sorunun cevabı.

Sizin sorduğunuz noktada bir çelişki kuşkusuz var ve aslında bu çok derinlere giden bir çelişki. Aslında daha eskilere gittiğimiz

zaman, mesela 1940'ların, 50'lerin İslamcı ve muhafazakâr milliyetçi söyleminde, Cumhuriyetin kurucu kadrosunun Balkan kökenli olması, Anadolu olmaması, ithal bir elit olması gizli gizli -yasal nedenlerden gizli gizli- çok güçlü bir şekilde işlenen bir motifti. O dönemin en çok okunan milliyetçi muhafazakâr ajitatorleri, “*Bu Cumhuriyeti kökleri Anadolu'dan gelen Türkler kurmadı*” diyen ve bağıryanık Anadolu çocuklarını bu Balkanlı ithal elitlere karşı kıskırtan bir dil kullanıyordu.

Bu, bir bakıma aslında bir ucundan, dönme, daha da özelde Sabetaycı avıyla da ilişkili. Fakat öte yandan da şu sorun var ki, o elitin karalanması da söz konusu olamaz, burada bir çelişki var. Ama zaten tüm bu çelişkiden, bu tutarsızlıktan azade olarak, Sabetay etrafında kurulan söylem başlı başına komplocu zihniyetin şahikası. Bir kere, komplo zihniyeti, özellikle bu sözünü ettiğim ulusalcı söylem içinde temel dayanak noktalarından biri. Dünyayı komployla açıklamak. Olayları tartışılabilir, test edilebilir neden - sonuç ilişkileriyle değil, orada, falan yerle bağlantılı, yabancı ya da bir dış mihrak tespit ederek açıklamak. Amerika gibi veya Soros gibi bir dış mihrakla, onun komposuyla açıklamak. Bu, çok sakatlayıcı bir yaklaşım. Çünkü bu, aynı zamanda, bu dış kaynak olarak tanımlanan güçlerin kendi içinde tartışılmasını, siyasete ve topluma etkisini soğukkanlı bir şekilde irdelemeyi, sorun edilmesini imkânsızlaştırıyor. Bu kimlik damgası başlı başına bütün tartışmayı bitiren bir işlev görüyor.

Komple zihniyeti insanlara neden bu kadar çok hitap ediyor? İnsanların kendilerini bu kadar aciz; ama mağdur, aciz ve haklı hissettikleri bir ortamda komplo teorileri çok güzel tutar.

Soru: *Bir konferansta, cümleye şöyle başlamıştınız: “Politika, savaşın başka araçlarla sürdürülmesidir.” Clausewitz’e binaen söylemişsiniz. Modern devlet şiddet tekeline elinde bulunduruyor. Bu öze ait olmadığımız bir noktada kendimizi tanımladığımızda, şiddete maruz kaldığımızı görüyoruz. Bu noktada, milliyetçiliğin politikayı ihlal ettiği bir noktada bu yöntemlerle mücadele edebilir miyiz? Modern politikanın şiddeti bir araç olarak ortaya koyduğu bu dünyada, söz ve konuşma, eylem özgürlüğümüzü tesis edebileceğimiz bir politika mümkün mü? Yani şiddete karşı nasıl mücadele edebiliriz? Modern politikayı yeniden tanımlayabileceğimiz bir zemin mümkün mü?*

Tanıl Bora: Bu, kolay bir soru değil. Şiddet insanın, doğal haline ilişkin bir dürtü, bir ürün. Şiddeti başka bir eylemin yerine ikame etmek, insanı insan yapan bir durumdur, politika da onun dışına çıkartan bir durumdur. Ama buradaki ince ayırım, üzerinde durulan ayırım şuydu: Şiddetin öz savunmacı amaçlarla gayri meşru ilan edilmesi, sakınılması gerektiğinin söylenmesi çok saçma olur; fakat şiddeti bizatihi politika olarak, politikanın bir aracı olarak tasarlamak, bizzat politikanın ruhuna aykırıdır. Bunun müşkülleri olduğunu biliyorum, yani bunu yapmanın ne kadar zor olduğunu biliyorum; ama bu, taktiksel olmanın ötesinde, ilkesel bir şey. Doğrusu, şunu da düşünüyorum: Sembolik ve fiziki şiddet dilinin içinde devinen, kendisini onunla meşrulaştıran, onunla çoğaltan bir anlayış karşısında aynı dili konuşmaya kalkışmak, tasarlanmış bir edim olarak aynı dili konuşmaya kalkışmak, baştan kaybetmek, başka türlüünü yapma iddiasından vazgeçmek anlamına geldiği için, bana kabul edilemez geliyor.

Soru: *Geçtiğimiz günlerde, bir köşe yazarı, “Pozitif milliyetçilik” dedi. Birçok köşe yazarı ve Başbakan buna dört elle sarıldı. Bu kavram giderek de daha çok kullanılacak ve yerleşecek gibi de görünüyor. Konuşmanızın bir yerinde, “Yurtseverlikten, biyolojik ırkçılığa giden bir yelpazede, gidip geliyor milliyetçilik” dediniz. Böyle bir kavramlaştırmaya tabi tutabilir miyiz acaba?*

Tanıl Bora: Bunun bir tarihsel - siyasi bağlamı var. Türkiye’de, büyük ölçüde liberal bir siyasi geleneğe dayanan, cılız da olsa bir pozitif milliyetçilik söz konusudur. Tayyip Erdoğan’ın şu aralar *-iki gün sonra ne olacağını bilmiyoruz-* güçlendirmeye çalıştığı damar o. Yani bu, aslında Adnan Menderes’in ilk zamanlarından 66-67’ye kadar, oradan Demirel’e uzanan bir söylem. Yani Tayyip Erdoğan, doğrudan doğruya o siyasi gelenek içinden konuşuyor. Milleti yüceltmenin, millet olarak kendini yüksek ve gururlu hissetmenin esas ölçüsünün iktisaden kalkınmak, refaha erişmek olduğunu öngören; yani refahı ve kalkınmayı temel alan bir söylem. Adnan Menderes’te bunun örneklerini görebiliriz. Gerçekten çok etkileyici söylemleri vardı. Özellikle de bunu o dönemde MHP’ye dönüşme sürecine girmiş olan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisine karşı ve kendi partisindeki kanada karşı söyler. Yani *“Milliyetçilik, benim Urfa’daki aşsız, işsiz, susuz köylüme su getirmektir. Bundan daha büyük bir milliyetçi dava olmaz”* şeklinde konuşmaları vardır.

Böyle bir damar var ve Tayyip Erdoğan'ın oynamaya çalıştığı o. Yani burada iktisadi vurguların belirleyici olduğunu belirtmek gerekir. Kısmen, Rifat Hisarcıklıoğlu da bunu tekrarlamıştı. Yani bu, böyle bir söylem. Bu söylemin şu anda etkin hale gelmesinin görece bir olumlu etkisi olacağını düşünüyorum. Ama bunun bizim kastettiğimiz anlamda yurtseverlikle bağdaşması söz konusu değil. Dikkat ederseniz, o gazete yazarlarında da liberal bir milliyetçilik söylemi kendini gösteriyor.

Soru: *Her söze başlarken, “Biz de milliyetçiyiz, biz de vatanımızı seviyoruz” deniliyor. Biz, neden kendimizi yurtseverlik bağlamında tarif etmiyoruz? Yurtseverliğin içerisindeki özneler arasında nasıl bir uzlaşma sağlanabilir? Ama niye illa bu yurdu sevelim, niye bu yurdun çeşitli bileşenlerini sevmek zorunda kalalım?*

Tanıl Bora: Yurtseverliğin anlamının da bu tür zorunlu sevmelere elvermediğini anlatmaya çalıştım. Ama konumuz milliyetçilik olduğu için, o konuya da girdim; ama bu, elbette bir zorunluluk değildir ve her şeyi halledecek bir şey değildir, bütün meselelerimizin içinde hal-lolacağı bir çatı değildir.

Soru: *Medya kültürü, egemen kültür ve popüler siyaset de bundan besleniyor diye düşünüyorum. Bunlar hep birbirini besleyen şeyler. Bu konuda neler düşünüyorsunuz?*

Tanıl Bora: Kuşkusuz, medeniyetsizleşme, farklı olana tahammülsüzlüğün tek nedeni milliyetçilik değil. Tek neden değil, ama en azından şu kesin: Bundan en rahat nemalanan milliyetçilik sonuçta. Ay-rımcı, ötekine karşı en fazla tahammülsüz, totaliter, şiddete yatkın siyasal partilere baktığımız zaman, MHP'nin burada bir yeri var. Ama MHP'nin, giderek pek çok çevre tarafından, ılımlı, yetersiz, ürkek görünmeye başladığını görüyoruz ve kendi içinde birtakım bölünmeler olduğunu da görüyoruz.

Örneğin, dünkü Yeni Şafak'ta çıkan, Kuvva-i Milliye Derneği bundan söz ediyor. Düşünün ki, MHP'yi yetersiz bulan, pasif bulan ve “Vatansever Kuvvetler Güç Birliği” adı altında bir yapı oluşturan bir çizgi var. Bunlar da özellikle Mersin'de, gerginlik katsayısının yüksek olduğu bir kentte örgütleniyorlar. Belki yarın öbür gün, bu Kuvva-ı Milliye Derneğini de pasif, yetersiz ve oportünist bularak,

belki onlardan da birileri kopacak. Bu, çok endişe verici bir tablo.

Geçenlerde, Radikal Gazetesi'nde Murat Belge yazdı. Örneğin, MHP'nin pasif, fazla ılımlı bulunması da bir şaka değil; çünkü onların da zaman zaman endişe duydukları, mesafe koymaya çalıştıklarını görüyoruz.

Soru: *Türkiye solunun kendini adlandırdığı şekliyle ulusal sol, aslında dünyada olamayacak, enternasyonalizme dayanan temelini bir kenara bırakarak, ulusalcılık, milliyetçilik söylemini yeniden dirilttiğini düşünüyorum. Bu konuda siz ne düşünüyorsunuz? Buna karşı bir şey yapmak gerekmiyor mu?*

Tanıl Bora: O dönemdeki kuvvaci ve milliyetçi söylemin bir mirası var; bu mirası da sorgulamak gerekiyor. Geçmişe dönük günah çıkarmak üzere değil, geleceğe dönük olmak üzere, bunların da sorgulanması gerekir. Geçmişe dönük bir fikri değerlendirme yapmak da bir lüks değil.

Atatürk milliyetçiliği, Türkiye'deki resmi milliyetçilik ideolojisinin adı ve bütün bu çizdiğimiz tablo, açığortayı diyebiliriz. Kuşkusuz, meşrulaştırıcı bir adlandırma olarak da en sık ve rahatlıkla başvurulan kavram; ama kendi içinde çok ayrıntısıyla sistemleştirilmiş bir fikir sistemi olduğu söylenemez. Atatürk'ün kendi milliyetçilik görüşü ayrı mesele. O konuda da çok farklı yorumlar yapılabilir. Mustafa Kemal'in de farklı dönemleri var, farklı milliyetçilik tanımları yaptığı dönemler var. Atatürk milliyetçiliği ideolojisi Atatürk'ten sonra oluştu. Dediğim gibi, çok ayrıntılı ve programatik değil.

Örneğin, orta sınıflar arasında şovenist eğilimlerin kabul görmesi ulusalcılık kanalıyla oldu. Bir de burada alternatif bir eliten de yükseliş içerisinde olmasının getirdiği; yani AKP'nin temsil ettiği, daha taşra kökenli, muhafazakâr yeni eğilim de giderek daha fazla yer kaplamaya başladı. Bunu hesaba katmak lazım. Ama mesela, Avrupa Birliğiyle ilgili tartışmalarda da biraz üstten, elitist bir dil kullanılıyor ya bazen, örneğin, Mehmet Altan'ın tipik temsilcisi olduğu o elitist söylem de bana çok antipatik geliyor. Ama bunun kolaylıkla aşağılanarak ve horlanarak açıklanabilir ve alt edilebilir bir durum olmadığını farkında olmalıyız. Çünkü bu, gerçekten objektif bir durum. Kuşkusuz, burada güçlü çarpıtmalar var, güçlü yanılsamalar var, söylemler var; ama bu bir samimiyetsizlik meselesi değil, gerçekten hesaba katılması gereken bir mesele.

Soru: Özellikle Avrupa içerisinde yeniden yükselen bir milliyetçilik söylemi var. Bu bağlamda, Türkiye’de söylemini değiştiren hareketler var. Bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Tanıl Bora: Bir kere, her şeyden önce, bunlar birbirlerini besliyorlar. Birbirlerini hasım olarak almaları gerekmez; ama birbirlerini meşruiyet kaynağı olarak görebilirler.

Çok kabaca şöyle bir ayrım yapabiliriz: Türkiye’de daha hâkim olan milliyetçilik biçimi, globalleşme sürecinin kaybedenlerinin daha çok paylaştığı bir milliyetçilik biçimi. Avrupa’da daha güçlü ve yaygın olan milliyetçilik ideolojisi ise, globalleşme sürecinin kazananlarının avantajlı ve üstün durumlarını dünyanın geri kalanı ve alt sınıflarla paylaşmama konusunda. Daha hâkim olan bu. Ama kuşkusuz, bu, kendi içinde şöyle bir çelişkiye de sahip: Avrupa’da kaybeden sınıflar da o milli kimliğe tutunarak; mesela, Britanya için emperyal, Fransa için eski emperyal, Almanya açısından hakkı yenmiş, kendi geçmişiyle barışıklığı bozulmuş millet meselesi gibi meselelerle ajite olarak bu durumlarını yansıtıyorlar. Sonuçta, bunların dayandığı tabanlar da kaybedenler. Ama bu, kendisini bir refah şovenizmi biçiminde gösteriyor; yani dünyanın aşağı kavimleri tarafından istila edilen, zenginliği ve kültürel üstünlüğü deforme edilen, yağmalanan Avrupa, öz Avrupa kimliklerine sahip çıkmak olarak kendini gösteriyor. Temel ayrım, biraz şematik de olsa, hakikaten, globalleşme sürecinin kazananlarıyla kaybedenleri arasındaki ayrım. Her birinin motifleri ve yükselişi, öbürünün motiflerini ve yükselişini besleyen bir kaynak olarak sisteme giriyor.

Çok teşekkür ediyorum.

